

Георгій ПАПАКІН (*Київ*)

НОВІТНЯ ДОБА АРХЕОГРАФІЇ: СПЕЦИФІКА ЕЛЕКТРОННОЇ ПУБЛІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ В УКРАЇНІ

Електронну археографію на сьогодні можна окреслити як окремий розділ/напрямок класичної науки про публікацію й оприлюднення історичних пам'яток, пов'язаний з імплементацією спеціальними історичними науками джерелознавчого циклу сучасних комп'ютерних, у тому числі Інтернет-технологій, поглинанням змістової й інформаційної складової джерел, народжених у попередні історичні епохи, модерним електронним середовищем. Предметом її виступають специфічні методи і засоби виявлення, описування, оприлюднення й створення пошукового інструментарію (включно із забезпеченням повноцінного оприлюднення і віддаленого доступу до них, опрацювання зручних засобів навігації) історичних джерел у такому середовищі. Причому первісний/вихідний вид самої пам'ятки (документ з паперовою або іншою основою, речова пам'ятка, монументальна споруда, пам'ятне місце тощо) не стає системоутворюючою ознакою. Визначальним не має бути і факт попередньої публікації (оприлюднення) джерела у паперовому вигляді.

Наведене визначення предмета та специфіки електронної археографії не може в силу багатьох причин претендувати на повноту й універсальність. На сьогодні воно є скоріш робочим, що застосовується у даному дослідженні з метою позначення в першому наближенні суті поставленої проблеми, й обов'язково уточнюватиметься. В ньому використано тріаду завдань, притаманних класичній/традиційній археографії (виявлення, описування, оприлюднення). Проте змістова частина завдань саме електронної археографії (або контент, мовою інформаційних технологій) лише у загальних рисах тотожна традиційній.

Нова едиційно-пошукова наука має за своє професійне завдання розкрити наукові засади складного процесу оприлюднення історичної пам'ятки за допомогою ІТ та в електронному середовищі. Основними етапами (операціями) цього процесу є такі:

- Визначення історичного джерела для підготовки електронної публікації.
- Дигіталізація (оцифрування), тобто створення повноформатної цифрової копії пам'ятки. Якщо вихідним матеріалом для публікації обране електронне джерело, то цей етап виключається.

- Перевірка автентичності нової форми джерела, її порівняння з оригіналом з метою виявлення можливих розбіжностей, що з'явилися під час зміни фізичного стану джерела, його включення до цифрового середовища.

- Коментування нової форми існування пам'ятки, її оснащення довідковим апаратом і різноманітним пошуково-навігаційним інструментарієм на базі сучасних інформаційних технологій.

- Розміщення такої пам'ятки в електронному середовищі: у всесвітній інформаційній мережі WWW, або організація локальної мережі її існування, наприклад, копіювання на носіїві із жорсткою фіксацією інформації.

Нарешті, важливим завданням нового розділу археографії є дослідження засадничих особливостей побутування і функціонування пам'ятки в електронному середовищі.

Наголос у даному визначенні насамперед треба зробити на специфічних методах і засобах, притаманних лише електронній археографії. Означена специфіка полягає у тому, що наявні вже сьогодні (і прогнозовані на завтра) надзвичайні технічні можливості запровадження історичного джерела в електронне середовище просто неспівмірні з минулими. Якщо раніше, наприклад, здійснення факсимільної публікації пам'ятки ставало для археографа каменем спотикання, дуже витратною справою, то нині це ледь не найдешевша форма оприлюднення джерела. Тому на сучасного археографа падає підвищена відповідальність за здійснені ним електронні видавничі чи інформаційно-пошукові проекти, або ж, як прийнято говорити у західній науці, він має відповідати на певні наукові та суспільні виклики.

Виклики сучасної інформаційної епохи щодо представлення історичних пам'яток модерними ІТ-засобами можна розділити на кілька рівнів.

- Перший з них пов'язаний з новими технічними можливостями, що надаються науковцям високими технологіями оцифрування, створення пошукового інструментарію, розміщення джерел в електронному середовищі. Потенційно вони є необмеженими, але науковці повинні формулювати ті обов'язкові засади, що відрізнятимуть дійсно академічну електронну публікацію джерела від примітивного розміщення в Інтернеті його зображення, хай і високої роздільної якості.

- Наступний виклик ІТ-епохи полягає в тому, що відповідні технології дають змогу не обмежуватися у виборі вихідного джерела електронної публікації. Варто підкреслити, що цю проблему, вкрай важку для археографів попередньої доби, нині практично знято. Теоретично таким джерелом може виступати будь-які архівний документ, пам'ятка, артефакт, що існують у звичайній або ж у цифровій формі. Нині серед них переважають, як правило, оцифровані паперові документальні видання.

На сьогодні можна констатувати, що електронна археографія здебільшого виступає формою цифрової презентації й поширення в електронному середовищі здійснених у попередні роки звичайних (паперових) документальних видань. Єдиний виняток, що тільки підтверджує вищезазначене – недавнє оприлюднення новознайденого примірника “Пактів і конституції”

Пилипа Орлика 1710 р. спочатку як електронної публікації¹, а вже потім – у вигляді традиційного паперового видання².

Тому нинішні електронні археографи є своєрідними “паразитами” (не маю жодного наміру образити їх), які у сучасний спосіб поширюють здобутки своїх попередників – археографів-традиціоналістів минулих століть і років. Електронні публікації, вихідною основою яких слугують оригінали історичних пам’яток, відповідним чином оцифровані та археографічно опрацьовані, не кажучи вже про сучасні електронні документи, – поки займають серед об’єктів електронної археографії зовсім незначне місце. Але саме вони мають скласти її основу в майбутньому.

• Доводиться говорити і про специфіку ставлення користувачів “всесвітнього павутиння” до історичних джерел узагалі та електронних публікацій таких документів – зокрема. Цей виклик видається дуже серйозним. Адже, в силу необізнаності пересічного користувача Інтернету із засадами публікацієзнавства і наукового опрацювання джерел, насамперед внутрішньої та зовнішньої критики, він схильний вважати вірогідним першоджерелом будь-яку публікацію в Інтернеті – художню, популярну, просто дилетантську, навіть недостовірну, свідомо сфальшовану авторами чи публікаторами. Це робить, по-перше, електронних археографів повністю відповідальними за якість і науковість власної праці. По-друге, вони самі мають опрацювати і застосувати наукові критерії визначення рівня вірогідності та наукової цінності представлених в електронному вигляді джерел і пам’яток.

Одне із знарядь пошуку відповіді на такий виклик надає інша стара наука – герменевтика, яка в сучасних умовах переживає друге народження, а її науковий інструментарій доповнюють різноманітні Інтернет-технології³.

Свій відбиток на специфіку електронної археографії накладає така її особливість, як побутування вже оприлюднених джерел в електронному середовищі. За своїми засадничими ознаками воно не сприяє стабільності й незмінності вмісту опублікованих пам’яток – як з технічного, так і зміс-

¹ “Договори і постанови прав та вольностей військових між ясновельможним його милістю паном Филипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, і між генеральними особами, полковниками, і тим же Військом Запорозьким на спільній з обох боків раді затверджені та при вільній елекції формальною присягою від того ж ясновельможного Гетьмана підтверджені року від Різдва Христового 1710 місяця квітня дня 5” – Факсиміле українського оригіналу [Електронний ресурс] / НАН України. Інститут історії України; Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Електрон. Текст. Дані. – Режим доступу: <http://histans.com/?literaHYPERLINK «http://histans.com/?litera&id=2400»&HYPERLINK «http://histans.com/?litera&id=2400»id=2400>

² “Пакти і Конституції” Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / Відп. ред. В. А. Смолій; упоряд. М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. – Львів, 2011. – 440 с.

³ Папакін Г. “Герменевтика джерелознавча” (архівна та археографічна): до формулювання проблеми // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. – К., 2010/2011. – Вип. 5. – С. 368–381; його ж. Чи потрібна документознавча герменевтика, або про розширення наукового інструментарію документознавства // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 4. – С. 14–21.

товного боків. До того ж воно є надзвичайно рухливим, і не завжди певні веб-сторінки, інші інформаційні ресурси та бази даних тривалий час продовжують своє існування. Тому на публікатора історичних джерел в Інтернеті покладається додаткова відповідальність щодо забезпечення необхідної стабільності їхнього зображення, змісту і контексту, захисту від несанкціонованого втручання з метою внесення якихось змін до них, продовження існування (якщо це можливо) у випадку припинення існування відповідних Інтернет-сторінок та сайтів.

- Нарешті, електронна археографія має специфічне завдання, відсутнє у традиційній. Вона повинна забезпечити своїм продуктам максимально вільне поширення електронними засобами зв'язку та спілкування, зручність у користуванні, такий набір спеціальних інструментів, що дозволяє непідготовленому пересічному споживачеві у найкоротший термін переглянути їх, ознайомитися із зовнішнім виглядом, отримати вичерпну інформацію щодо їхнього змісту, прочитати коментар фахівців тощо.

Здатність адекватної презентації в Інтернеті (або в цифровій формі) буквально будь-яких джерел і пам'яток фактично стирає межі між археографією як наукою про оприлюднення і дослідження писаних джерел, та тією частиною музеєзнавства, яка трактує проблеми використання прийнятих в музейництві форм оприлюднення пам'яток матеріальної культури (каталоги, виставки тощо). Електронна публікація дає змогу не лише відтворити зовнішні особливості тексту, паперу, пергамену, але й подати тривимірне зображення будь-якого матеріального артефакту незалежно від його вигляду, розмірів, місця знаходження, сучасного фізичного стану. Це відкриває нові потенційні можливості для здійснення великомасштабних історичних проектів комплексної репрезентації історико-культурної спадщини в Інтернеті.

- Ще однією особливістю нового розділу старої науки виступає її вертикальна структура, на відміну від горизонтальної побудови загальної/традиційної археографії. Там усі проблеми виявлення та описування розглядалися окремими наскрізними розділами: польовою, евристичною, едиційною, камеральною археографією. Едиційна археографія, своєю чергою, виділяла певні види археографічних видань: за видами джерел, способами їх відтворення.

Натомість в електронній археографії відповідно до обраної форми оприлюднення історичних пам'яток можна виділити інші структурні розділи.

Насамперед це *Інтернет-археографія*, або *мережева археографія*, яка вирішує проблеми описування, інструментарію публікації та презентації, різноманітного пошуку джерел (за видом, формою, назвою, змістом тощо) у всевітній інформаційній мережі. З точки зору режиму відтворення джерел це можуть бути повноформатні публікації джерел/комплексів джерел, бази та банки даних тощо.

В Інтернет-археографії можна виділити окремий підрозділ з умовною назвою *інформаційно-камеральна мережева археографія*, оскільки він вирішує питання наукового описування документів і пам'яток спеціально для електронних інформаційно-пошукових мереж. Тісно з ним пов'язаний інший підрозділ, який можна назвати *інформаційно-пошуковою мереже-*

вою археографією. Він має за мету опрацювання механізмів та інструментів створення таких різноманітних автоматизованих інформаційно-пошукових систем і баз даних, забезпечення доступу до них.

Окремо слід говорити про *електронні публікації із жорсткою фіксацією джерельної інформації*, або *локальні археографічні E-проекти* (оприлюднення історичних джерел або інформації про них для локального використання у вигляді певної кількості ідентичних екземплярів, з використанням різноманітних фізичних носіїв інформації).

Якщо підходити до визначення видів електронної археографії за формою поширення археографічної продукції в електронному середовищі, та можемо говорити про таке:

- Створення *спеціальних археографічних електронних ресурсів*, використання електронних археографічних публікацій у загальних інформаційних ресурсах. Ідеться про електронні архіви історичних документів і пам'яток, електронні ж бібліотеки археографічних видань, окремі сторінки археографічного змісту тощо.

- Поява специфічного виду електронних археографічних публікацій – *презентація історичних джерел* (на відміну від або на додаток до їх повнотекстової археографічної публікації). Причому форми презентації можуть бути найрізноманітнішими – від розміщення обраних зображень певних пам'яток або окремих їх фрагментів у Всесвітньому павутинні (WWW) до створення на джерельній основі програм, програмних і мультимедійних продуктів, геоінформаційних пошукових систем, інтерактивних карт, атласів, схем, таблиць, графіків тощо.

Народжується такий напрям електронної археографії, як *медіа-археографія*, тобто публікації історичних джерел в електронних засобах масової інформації. Насамперед, звичайно, мається на увазі оприлюднення джерел у спеціальній науковій періодиці. Проте електронних наукових видань існує небагато. З іншого боку, фактично будь-який електронний ЗМІ не цурається публікувати, цитувати або в інший спосіб використовувати історичні джерела, починаючи від відтворення їхніх зображень (іміджів) до певних фрагментів текстів, інформації про такі джерела, пам'ятки тощо.

Нарешті, до електронної археографії належить, безперечно, і *використання історичних джерел та пам'яток у засобах обміну інформацією* в Інтернет-середовищі (на тематичних форумах, у соціальних мережах, наприклад, Facebook, блогах та блог-сервісах, як-от, LiveJournal та ін.). На сьогодні можна говорити лише про практику оприлюднення історичних джерел у такий спосіб, оскільки відповідний камеральний та пошуковий інструментарій не опрацьовано. Навіть можна стверджувати, що на сьогодні його взагалі не створено.

При застосуванні іншого критерію класифікації, а саме спрямування на конкретну аудиторію, то електронні археографічні видання можна поділити на такі види:

- *Повнотекстові академічні електронні видання*, що повністю відтворюють як зовнішній вигляд вихідного джерела, так і його текст, у разі потреби подають автентичний переклад, мають відповідний довідковий апарат

і пошуковий інструментарій. Вихідним матеріалом для такої публікації слугує першоджерело, а також його копії/варіанти, переклади.

- *Навчальні електронні публікації джерел*, які надають загальне уявлення про зовнішній вигляд пам'ятки, наводять потрібні у навчальному процесі її повний текст або фрагменти тексту (здебільшого у перекладі сучасною мовою), довідковий апарат, розрахований на студентів. Вихідним матеріалом у даному випадку стають, як правило, попередні книжкові публікації.

- *Популярні джерельні публікації*, що здійснюються головним чином у ЗМІ, відтворюють зовнішній вигляд джерела, можуть містити переклад/транскрипцію тексту, але не мають жодного довідкового апарату. Вихідний матеріал переважно – оригінали документів/архівних документів.

Виділені структурні розділи новітньої електронної археографії, незважаючи на різницю в критеріях, є взаємопов'язаними і можуть легко переходити один в інший. Наприклад, електронні ЗМІ, соціальні мережі та блогосфера існують лише в Інтернеті, адже будь-який електронний обмін інформацією без Всесвітнього павутиння просто неможливий. Але специфіка названих розділів очевидна. Очевидним є також включення до кожного з розділів проблемних питань, характерних для традиційної камеральної, евристичної та едиційної археографії.

Надалі використовуватимуться всі три види класифікації електронних археографічних публікацій, залежно від того, як вони розкривають особливості створення й оприлюднення історичних та культурних пам'яток в електронному середовищі.

Першість Інтернет-археографії серед інших складових електронної археографії легко обґрунтувати тим важливим місцем, яке посідають Інтернет-публікації історичних джерел у загальній системі цифрового їх оприлюднення, а також без перебільшення величезною кількістю первинних джерел, які нині представлені у глобальному павутинні WWW (World Wide Web). Сам Інтернет слід розглядати як найбільшу у світі інформаційно-пошукову мережу, яка не має єдиного центру керування, але працює за єдиними узгодженими правилами і надає користувачам єдиний набір послуг. У такому вигляді Інтернет стає “мережею мереж”, кожна з яких керується незалежним оператором (провайдером) – постачальником послуг Інтернету (ISP, Internet Service Provider). З точки зору користувачів Інтернет являє собою сукупність інформаційних ресурсів, розосереджених за різними мережами, включаючи ISP-мережі, корпоративні мережі, мережі та персональні комп'ютери окремих користувачів. Кожен окремих комп'ютер у мережі називається хостом, а відповідне надання послуг із доступу до мереж і хостів – хостингом.

Практично неможливо розкрити повністю чи дати навіть короткий огляд усіх наявних в Інтернет-середовищі окремих писемних історичних пам'яток, спеціальних сторінок, баз даних, оскільки воно в такому сенсі вже сьогодні є невичерпним. Розміщення будь-якого історичного джерела в мережі Інтернет (у вигляді зображення, відтворення тексту), та навіть інформації про нього, його зміст і склад, уже є електронною публікацією, а кожна така веб-сторінка або її тематична складова частина є по суті археографічним електронним виданням, незалежно від того, здійснена вона на професійному чи аматорському

рівні. У таких умовах потрібно коректно сформулювати засади класифікаційної побудови та виокремлення певних складових Інтернет-публікацій.

Найперше питання, з яким потрібно визначитися, – що саме маємо об'єкти за предметну ознаку нашої класифікації. Поза сумнівом, стрижнем такої ознаки має бути електронний інформаційний ресурс. Варто нагадати, що нормативного (тобто офіційно закріпленого у законодавстві) визначення цього явища досі не існує. Є визначення у низці Законів України “інформаційного ресурсу” взагалі – “сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)”⁴. Як бачимо, це дуже узагальнене формулювання, яке поширюється рівною мірою на традиційні архівні та бібліотечні зібрання, з одного боку, й електронні – з другого. У підзаконних актах наявні інші визначення “інформаційного ресурсу”, як-от у розпорядженні Кабінету Міністрів України № 386 від 15.05.2013, де йдеться про розвиток інформаційного суспільства в нашій державі: “систематизована інформація або знання, що мають цінність у певній предметній області і можуть бути використані людиною в своїй діяльності для досягнення певної мети”⁵. Щодо електронних ресурсів маємо перелік їхніх складових, що міститься у Положенні про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів, затвердженому постановою Кабміну України № 326 від 17.03.2004. Там записано, що “до Національного реєстру включаються веб-сайти, бази даних та реєстри в електронній формі (далі – е-ресурси)”⁶. Проте і таке окреслення є далеко не вичерпним. Наприклад, електронні видання та ЗМІ підпадають під дію такої постанови лише як відповідні веб-сайти, а не за своєю прямою ознакою.

Сучасні вчені-правники уточнюють це визначення, окреслюючи електронні інформаційні ресурси як “упорядковані масиви даних та електронних документів в інформаційно-телекомунікаційних системах”⁷. ІТ-фахівці, посилаючись на розробників “Дублінського ядра (Dublin Core)”, подають таке визначення: “**Електронний інформаційний ресурс** (electronic information resource) – інформаційний ресурс, що зберігається в електронному чи комп’ютеризованому форматі і може бути досягнутий, знайдений та перетворений засобами електронної мережі або іншої електронної технології обробки даних (наприклад, CD-ROM)”⁸. Дещо інший погляд на це мають бібліотекарі:

⁴ Закон України “Про Національну програму інформатизації” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 27–28. – Ст. 181. Повний огляд відповідних законів див.: Інформаційне законодавство України [Текст]: Науково-практичний коментар / За ред. С. В. Бондаренко. – К., 2009. – 241 с.

⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386 “Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні”. – [Ел. ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2004 № 326 “Про затвердження Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів. – [Ел. ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/326-2004-%D0%BF>

⁷ Абдюжиков Е. Е. Правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів: Автореф. дис. ... канд. юр. н. – К., 2010. – 18 с.

⁸ Резніченко В. А., Захарова О. В., Захарова Е. Г. Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси // Проблеми програмування. – 2005. – № 4. – С. 58–64.

“У передмові до ISBD(ER) (Міжнародний стандарт бібліотечного опису. – Г. П.), який було опубліковано в 1997 р., електронні ресурси визначаються як такі, що складаються з матеріалів, для використання яких необхідно застосування комп’ютера, у тому числі пристроїв для зчитування (наприклад, CD-ROM) та периферійних пристроїв; можуть використовуватися як в інтерактивному, так і локальному доступі та включають два типи ресурсів: дані (інформація у вигляді цифр, літер, графіки, образів і звуків або їх комбінації) та програми (команди або підпрограми – routines для виконання певних завдань, включаючи обробку даних); до того ж вони можуть бути комбінованими, тобто включати електронні дані та програми (наприклад, онлайнві сервіси, інтерактивні мультимедіа)”⁹. Таким чином, маємо два звужених (юридичне й фахове-ІТ) та розширене (фахове-бібліотечне) визначення електронних інформаційних ресурсів.

Незалежно від того, до звуженого чи розширеного визначення пристаємо, суть терміна “електронні інформаційні ресурси” полягає в тому, що це документи та організовані їх групи/інформація документів, а також спеціальні програми, які існують в електронному середовищі, а доступ до них і користування ними потребує відповідного технічного обладнання.

Виходячи з цього, в рівній мірі можемо аналізувати електронний інформаційний ресурс з інтерактивним доступом у цілісному вигляді веб-сайту/порталу, в разі потреби виділяючи окремо комплекс презентованих ним археографічних електронних публікацій, як це було зроблено у першій статті про Інтернет-археографію¹⁰. З іншого боку, згаданим ресурсом також виступають і самі електронні археографічні публікації: окремі та консолідовані у відповідних археографічних блоках. До цього спонукає наявна ситуація в Інтернеті, адже кількість спеціалізованих джерельних сайтів, що мають характер електронних бібліотек/архівів, виявляється досить обмеженою, а число археографічних публікацій на сайтах та порталах різноманітної спрямованості – навпаки, є надзвичайно великим. Тут можна повністю солідаризуватися з російською дослідницею О. Бобровою, яка влучно зауважила, що “круг учреджений, лиц, предоставляющих публикации в Интернет, весьма широк и разнообразен, поэтому уровень археографической подготовки документов трудно оценить однозначно”¹¹. Таким чином, надалі аналізу піддаватиметься електронний інформаційний ресурс археографічного спрямування як цілісність, незалежно від його структури, обсягів уміщеної інформації, ступеня її консолідації, а також рівня професійного опрацювання опублікованого джерела.

⁹ Антоненко І., Баркова О. Електронні ресурси як об’єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 2. – С. 11–22.

¹⁰ Папакін Г. Сучасна українська Інтернет-археографія: основні форми та джерела електронних публікацій // Український історичний журнал. – 2010. – № 5. – С. 153–166.

¹¹ Боброва Е. В. Анализ археографического уровня подготовки документальных публикаций в российском сегменте Интернет // Информационный бюллетень Ассоциации “История и компьютер”. – М., 2002. – № 30: Матер. конф. АИК, июнь 2002 г. – С. 80–85.

Очевидно, варто взяти до уваги насамперед такі суттєві складові електронних інформаційних ресурсів джерелознавчого спрямування та змісту: ідентифікатори (URI – Uniform Resource Identifier) та локатори (URL – Uniform Resource Locator) ресурсу; автори та редактори (упорядники) електронного ресурсу; мета публікацій: задекларована авторами і реальна; предмет, специфіка та спрямування публікацій; засади відбору писемних пам'яток та їхніх текстів для оприлюднення; прийоми та засоби здійснення публікацій; якість та достовірність археографічних ресурсів; наявні пошукові інструменти й ступінь зручності користування.

Що ж до класифікації відповідних електронних інформаційних ресурсів, то для розгляду джерел Інтернет-археографії визначальною ознакою є спрямування самого сайту. Ними виявляються насамперед спеціалізовані електронні ресурси (онлайніві електронні бібліотеки та архіви), які виступають провідним інтегральним джерелом Інтернет-археографії. При цьому до даної категорії маємо записати і такі електронні бібліотеки та архіви, що розміщені на не історичних/джерелознавчих сайтах і порталах, але становлять цілком самостійний і цілісний (переважно тематичний) консолідований археографічний продукт.

Як другу категорію електронних археографічних ресурсів можна розглядати публікації документів в електронному вигляді на сайтах/порталах, для яких згадані археографічні продукти є важливою складовою, проте не основним спрямуванням. Це можуть бути сайти і портали спеціально джерелознавчого, а також загального наукового, науково-освітнього, навчально-го характеру.

Третя категорія – окремі електронні публікації писемних пам'яток певної тематики на сайтах і порталах інституцій, навіть формально не пов'язаних з виданням історичних джерел. Це можуть бути веб-ресурси центральних та місцевих владних органів, навіть силових структур, окремих державних установ, громадських організацій, політичних партій та релігійних рухів. Такою на сьогодні є провідна тенденція Інтернет-археографії, а саме: розміщувати електронні варіанти текстів та зображень історичних пам'яток не стільки на спеціалізованих джерельних сайтах, що належать архівам, бібліотекам, науковим та навчальним закладам, скільки у складі веб-ресурсів інституцій та приватних порталів, які займаються різнобічною діяльністю і навіть не завжди – науковою. Тут знову аналізу піддаватиметься не весь сайт/портал, а лише археографічні його складові.

Четверта категорія – електронні версії окремих історичних пам'яток, відібраних за власним уподобанням і відповідно до власного смаку авторами незалежних (приватних) сайтів та тематичних інформаційних проєктів. Вони можуть бути як основним ядром сайту, так і просто документально-археографічною складовою, і виступатимуть як об'єкт аналізу.

Нарешті, останньою категорією електронних інформаційних ресурсів археографічної тематики слід вважати публікації історичних джерел в електронних періодичних виданнях історичної тематики.

Аналіз електронних публікацій писемних джерел у Всесвітньому павутинні за жанровими ознаками нами здійснюватиметься з використанням запропонованої О. Бобровою класифікації їх видів за п'ятьма групами: "1) «клонь» бумажних публікацій – електронні переиздания существующих сборников документов или отдельных журнальных публикаций с сохранением всех присущих им особенностей; 2) виртуальная публикация, не имеющая «бумажного» оригинала, т. е. не опубликованная традиционным способом ранее; 3) переиздание в электронном виде ранее существовавшей в традиционном виде публикации, переработанной самим автором; 4) переиздание в электронном виде широко известного и много раз издававшегося в традиционном виде источника, но при этом создатель сайта самостоятельно комментирует документ или дает собственный перевод отдельных документов; 5) переиздание в электронном виде ранее существовавшей в традиционном виде публикации, включая все сопроводительные тексты, но при этом создатели сайта исправляют ошибки в комментариях, примечаниях и т. д.»¹².

Але очевидно, що така класифікація не є вичерпною, оскільки більшість інформаційних ресурсів Інтернету, пов'язаних з публікацією історичних пам'яток, не має такої яскраво вираженої спеціалізації, носить здебільшого змішаний характер. Тому в наступному тексті відзначатимемо не стільки абсолютну відповідність сформульованим О. Бобровою жанровим групам електронних джерельних публікацій, скільки схожість з ними за основними параметрами.

Українське Інтернет-середовище (UAnet) може надати приклади практично всіх виділених нами класифікаційних груп електронних археографічних ресурсів. І саме як прикладам, а не всій сукупності археографічних інформаційних ресурсів, даватимемо їм характеристики, аналізуватимемо їхнє функціонування, оцінюватимемо поширюваний ними археографічний продукт.

Для першої групи такими прикладами є електронна бібліотека "Ізборник" та "Електронний архів Голодомору". Друга представлена публікаціями, насамперед, на офіційному порталі Держкомархіву (нині Укрдержархіву) "Архіви України", сайтах провідних наукових бібліотек, зокрема Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, вищих навчальних закладів (спеціалізовані джерелознавчі, наукові та освітні ресурси). Третя категорія – публікація історичних джерел та баз даних на Інтернет-представництвах інституцій, формально не пов'язаних з археографічною діяльністю. Вони представлені, наприклад, офіційним порталом Кабінету Міністрів України, порталами Міністерства закордонних справ, сайтами посольств України у різних державах, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, обласних державних адміністрацій тощо. Там регулярно розміщуються окремі електронні публікації писемних пам'яток певної тематики. Четверта категорія, пов'язана з презентацією історичних джерел на незалежних (приватних) сайтах, представлена, наприклад, археографічною частиною незалежного інформаційно-освітнього ресурсу "Тайдамака", персональними сайтами відомих істориків С. Білоконя, І. Гирича, П. Гай-Нижника та ін. Остання категорія електронних інформаційних ресурсів археографічної

¹² Там само.

тематики – публікації джерел в електронних періодичних виданнях історичної тематики – нині перебуває в Україні в стадії становлення з огляду на незначну кількість електронних наукових видань взагалі, археографічного спрямування – зокрема.

Таким чином, маємо всі підстави стверджувати, що електронна публікація джерел і пам'яток в Україні є вже доконаним фактом. Проте розвиток електронної археографії нині йде здебільшого емпіричним шляхом. Науковці історики та археографи, політики, журналісти, краєзнавці та любителі старовини розміщують в Інтернеті мільйони терабайт інформації у вигляді іміджів історичних документів, оприлюднюють їхній склад та зміст, запускають локальні мережеві ресурси, здійснюють електронні публікації на окремих носіях, проте не замислюються над тим, що саме і в який спосіб вони роблять. Електронна археографія негайно потребує серйозного науково-теоретичного осмислення, окреслення власної специфіки і предметизації, класифікації своїх складових.

Георгій Папакін (Київ). Новітня доба археографії: специфіка електронної публікації джерел в Україні

Розглянуто новітній феномен археографії, появу якого спричинив розвиток інформаційних технологій – електронна публікація історичних джерел і пам'яток; виокремлено її специфіку, предмет, складові, основні напрями розвитку в Україні, звернено увагу на нові можливості й ризики, викликані новими технічними досягненнями, що використовуються археографами; наголошено на необхідності науково-теоретичного осмислення цього сучасного напрямку археографії.

Ключові слова: електронна археографія, інформаційні ресурси, Інтернет, оприлюднення історичних документів.

Георгій Папакін (Київ). Новейшая эпоха археографии: специфика электронной публикации источников в Украине

Рассмотрен новейший феномен археографии, вызванный развитием информационных технологий – электронная публикация исторических источников и памятников; выделены ее специфика, предмет, составные части, основные направления развития в Украине, уделено внимание новым возможностям и рискам, вызванным новыми техническими достижениями, предоставленными археографам; говорится о необходимости научно-теоретического осмысления этого современного направления археографии.

Ключевые слова: электронная археография, информационные ресурсы, Интернет, обнаружение исторических документов.

Heorhii Papakin (Kyiv). Modern Era of Archaeography: Specifics of Electronic Publication of Sources in Ukraine

The article examines the recent phenomenon of archaeography, brought to life by the emergence of information technologies, i.e., electronic publication of historical sources. The main directions of development in Ukraine are studied with respect to its specificities, objectives and components. Attention is drawn to the opportunities and risks posed by new technical possibilities provided to the archaeographers. There is underlined a necessity for scientific and theoretical understanding of this modern archaeography direction.

Key words: e-archaeography, information resources, internet, publication of historical documents.